

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI

-2-

Mevlânâ Araştırmaları -2

Editör: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Mevlânâ Araştırmaları Derneği Bilim Kurulu

*Dr. Nazif Öztürk, Doç. Dr. Hicabi Kırlangıç,
Doç. Dr. Derya Örs, Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu*

Redaktör: Dr. Bilal Çakıcı

*Akçağ Yayınları: 917
Araştırma-İnceleme: 62*

ISBN 978-975-338-915-0

© Bu kitabın bütün hakları Akçağ AŞ'ye aittir.

*Kitabın içeriği ile ilgili
tüm hukukî sorumluluk editöre aittir.*

*Kapak: Emin Bebek
Sayfa Düzeni: Akçağ Dizgi Ünitesi
Baskı: Erek Matbaası - 342 31 01
1. Baskı / Ankara 2008*

*Akçağ Basım Yayım Pazarlama AŞ
Tuna Cad. Nu.: 8/1 Kızılay / Ankara
tel. (312) 432 17 98 - 433 86 51
Belgegeçer: 432 28 52*

*www.akcag.com.tr
akcag@akcag.com.tr*

ŞEYH MUHAMMED NAZMÎ ve SIRR-I MA'NEVÎ'Sİ*

Ekrem Bektaş**

Hayatı

Şeyh Muhammed Nazmî, aslen Trabzonlu bir tüccar olan Ramazan Efendi'nin oğlu olup 1032 H./1622 M. yılında İstanbul'da dünyaya gelir.¹

* Bu makale, tarafımızdan hazırlanan *Muhammed Nazmî-i Halvetî Sırr-ı Ma'nevî (İnceleme-Metin)* adlı çalışmanın inceleme kısmından yararlanılarak yazılmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Şanlıurfa. eposta: ekrembek13@yahoo.com

¹ Muhammed Nazmî'nin hayatı hakkında gerek eski ve gerekse yeni kaynaklarda bilgi vardır. Bu bilgiler birbirinin ya tekrarı ya da kısmen özeti mahiyetindedir. Şairin hayatı hakkındaki eski kaynaklarda verilen bilgileri değerlendiren bilimsel çalışmalar da yapılmıştır. Özellikle Osman Türer tarafından hazırlanan doktora tezinde, kaynaklardaki bilgiler değerlendirilmiş ve Nazmî'nin hayatı teferruatlı bir şekilde yeniden yazılmıştır. Aynı bilgiler daha sonra yapılan bir yüksek lisan tezinde de tekrar edilmiştir. Bu yüzden Muhammed Nazmî'nin hayatı kısa tutulmuştur. Nazmî'den bahseden kaynaklar için bkz: Şeyhî, *Vakayi'u'l-fuzâla*, (Haz. Abdulkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, C. 2, s. 203-204; Mustafâ Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî*, (Haz. Doç. Dr. Pervin Çapan), AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 613; Sâlim Efendi, *Tezkire-i Sâlim*, Der-saadet-İkdâm Matbaası, 1315, s. 672-73; İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr* (Haz. Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu), AKM. Yayınları, Ankara, 1999, s. 472-473; Müstakimzâde Süleyman, *Hulâsatü'l-Hediye*, Millet Kütüphanesi, Şer'iyye No. 1128. Müstakimzâde Süleyman, *Mecelletü'n-Nisâb* (Tıpkıbasım), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, bk. 424b; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1955, C II, s. 308; Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfü'z-Zunûn Zeyli*, İstanbul, 1971, C. I, s. 534; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333, C. I, s. 175-76; Şemsettin Samî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Tıpkıbasım, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996, C. 6, s. 4590; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî (Osmanlı Ünlüleri)*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, C. 4, s. 1241; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş-Prof. Dr. Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul, 2006, C. 3, s. 498-499; Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâ'îlî (Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri)* Haz: Cemâl Kurnaz- Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001, C. 2, s. 1069-1070; *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, MEB, İstanbul, 1967, C. I, s. 511-512; Abdalbâkî Gölpınarlı, "Nazmî Şeyh Mehmed", *İslam Ansiklopedisi*, MEB, Eskişehir, 2001, 147-148; Hasan Aksoy, "Nazmî Efendi", Mehmed, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, C. 32, s. 460-461; Haluk İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve

Babasının zengin bir tüccar olması ve anne tarafından da akrabalarının ilimle meşgul olması Nazmî'nin iyi bir öğrenim görmesini sağlamıştır. Nazmî, ilk eğitimini âlim ve aynı zamanda büyük bir hattat olan öz dayısı Fazlullâh Efendi'den alır. Ayrıca dersiâm Kara Süleyman Efendi, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhleri Sübbûhî Ahmed Dede ve el-Hâc Ahmed Dede gibi zamanın önemli âlimlerinden Kur'ân-ı Kerim, Tefsir, Hadis ve Fıkıh gibi ilimleri tahsil eder. Arapça ve Farsçayı da bu yıllarda öğrenir.

Muhammed Nazmî, gençlik yıllarından itibaren tasavvufa ilgi duymaya başlar. Henüz on sekiz yaşında iken Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Şeyhzâde Derviş Mehmed'in sohbetlerine katılır. Derviş Mehmed'in kerametvâri bir tavsiyesi üzerine 1057 H./1647 M. yılında Halvetî tarikatının Sivâsiyye kolundan olan Şeyh Abdulahad Nûrî (ö. 1650-51)'ye intisap ederek onun müridi olur. Kısa süre zarfında şeyhine karşı göstermiş olduğu samimiyet ve sadakatten ötürü müritler arasında ayrıcalıklı bir mevki kazanır. Ancak intisaptan dört sene sonra Şeyh Abdulahad Nûrî vefat eder. Muhammed Nazmî, şeyhinin ölümünden sonra başka bir tarikata meyletmez, şeyhinin şeyhi ve Halvetî tarikatının Sivâsiyye kolunun kurucusu Abdulmecid-i Sivâsî (ö.1639)'nin ruhaniyetine bağlı kalarak daha önce başlamış olduğu meratibini tamamlar. Yine Nazmî'nin kendi ifadelerine göre, şeyhinin ölümünden sonra Abdulahad Nûrî'nin halifelerinden Kazganî-zâde Süleyman Ağa (ö. 1669)'yı kendisine sohbet şeyhi olarak da kabul eder.

Nazmî, tarikat adabını tahsil ettikten sonra 1654-5 yılında Şehremini civarında Ümmî Sinanzâde Tekkesi'nin yakınında bulunan Yavaşca Mehmet Ağa Tekkesi'ne şeyh, camiine de imam ve vaiz tayin edilir. Henüz otuz üç yaşlarında iken bu görevlere atanan Nazmî, seksen yaşlarında ölünceye kadar bu görevleri sürdürür. Ayrıca İstanbul'daki bazı camilerde vaaz ve cuma şeyhliği gibi görevlerde de bulunur.

Yukarıda değindiğimiz görevlerin dışında Nazmî, 1663 yılında düzenlenen Uyvar Kalesi fethine, askere moral vermek, dinî nasihatlerde bulunmak, kısacası orduyu cesaretlendirmek üzere ordu şeyhliğine görevlendirilir. Muhammed Nazmî, seksen yaşında iken 24 Şevval 1112 H./3 Nisan 1701 M. tarihinde vefat eder. Şeyhi bulunduğu Yavaşca Mehmet Ağa Tekkesi'nin bitişiğine defnedilir. Onun vefatı üzerine büyük oğlu Rafî'â Efendi, babasının makamına şeyh olarak oturur.

Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 328-329; Osman Türer, *Mehmed Nazmî Efendi, Osmanlılarda Tasavvufî Hayat -Halvetîlik Örneği- Hediye-i'l-İhvân*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005; Halime Bektaş, *Şeyh Mehmed Nazmî Divânı (editsyon kritik, inceleme)*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005.

Nazmî Efendi'nin biri kız olmak üzere üç çocuğu olur. Büyük oğlunun ismi Abdurrahman Rafi'a, küçüğü ise Abdulmecid'dir. Kızı da Balat şeyhi Seyyid Hasan Nûrî Efendi'nin oğlu Şeyh Seyyid Mehmed Vahyî Efendi ile evlenir.²

Eserleri

Muhammed Nazmî, mutasavvıf yönüyle öne çıkmış bir şahsiyettir. Yavaşca Mehmed Ağa Tekkesi'ne şeyh ve İstanbul'un bazı camilerinde de vaaz vermekle görevlendirilip halkı irşad etmesi, onun bu mutasavvıf yönünü gösterir. Dolayısıyla Nazmî'nin şairliği, mutasavvıf kişiliğinin gerisinde kalmıştır. Şairin dördü manzum olmak üzere mevcut beş müstakil eseri vardır. *Divânı* da dahil olmak üzere eserlerin tümü tasavvufî içeriklidir. Şimdi sırasıyla eserleri inceleyelim.

1. Divan: *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğunda*, Nazmî'nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 769 numarada kayıtlı tek bir *Divân* nüshası tanıtılmıştır. Ancak Nazmî'nin *Divânı* üzerine bir Yüksek Lisans çalışması hazırlayan Halime Bektaş, yukarıda verilen nüshanın dışında bir de aynı kütüphanenin Hazine Bölümünde 290 numarada kayıtlı bir nüshasının olduğunu tespit ederek tenkitli metni bu iki nüsha üzerine kurmuştur.³

2. Mi'yâr-ı Tarîkat-ı İlâhî: Müellifin 1676 yılında mesnevî nazım şekliyle yazdığı ve tamamı 954 beyitten oluşan eseridir. Aruzun "mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ülün" vezniyle yazılmıştır. Tasavvufî bir eser olan *Mi'yâr-ı Tarîka*, hamdele ve salvele ile başlar. Seyr-i nüzûl ve seyr-i 'urûc, konularından sonra tarikat erbabının seyr u sülukta dikkat etmesi gereken bazı meseleleri işler. Eserin adının ebcet değeri yazıldığı tarihi gösterir. Eserin bilinen dört yazma nüshası vardır⁴.

3. Mev'iza-i Mücâhede: Nazmî'nin böyle bir eserinin olduğunu bildiren tek kaynak Müstakimzâde Süleyman Efendi'nin *Hülâsatü'l-Hediye*'sidir. Bu eser, Muhammed Nazmî'nin *Hediyetü'l-İhvân* adlı eserinin bir özeti. Müstakimzâde, eserin isminin işaretleriyle 1087 H./1676 M.'da

² Nazmî'nin hayatı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Türer, s. 49-199; Bektaş, s. 230-257.

³ Halime Bektaş'ın verdiği bilgilere göre Nazmî'nin *Divânı*'nda 9 kaside, 46 tarih, 172 gazel, 75 rûba'î, 1 kıt'a, 1 mesnevî ve 134 mu'amma vardır. Bektaş, s. 257.

⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Türer, s. 157-161; Bektaş, s. 232-237.

yazıldığını bildirmektedir⁵. Osman Türer de Nazmî'nin böyle bir eserinin olduğuna ihtimal vermekte; ancak eserin herhangi bir nüshasına rastlamadığını ifade etmektedir.⁶

4. Hediyyetü'l-İhvân: Müellifin mensur olarak yazdığı tek eseridir. Nazmî'nin ömrünün sonlarına doğru yazdığı bir eser olup, manzum eserlerine göre daha hacimlidir. Söz konusu eser üzerinde bir doktora çalışması hazırlanmış ve bu çalışma yayımlanmıştır.⁷ Türer, eserin muhtevası hakkında "...esas itibarıyla bir menakıp kitabı olmakla beraber, aynı zamanda teracimi ahval kitabı özelliği de taşımaktadır."⁸ der. Eserde Nazmî, mensubu bulunduğu tarikatın meşayih silsilesini esas alarak Halvetîlikte pîr-i sâni olarak bilinen Seyyid Yahyâ-yi Şîrvânî (ö.1463)den⁹ kendisine gelinceye dek yaşamış yedi şeyhin hal tercümelerini, keşf ve kerametlerini anlatır. Eserde menkıbeleri anlatılan Halvetî tarikatının Sivâsiyye koluna mensup şeyhler sırasıyla şunlardır: Şeyh Yusuf-ı Mahdûm (ö. 1485), Şeyh Muhammed Rukiyye (ö. 1484), Şeyh Şahkubâd-ı Şîrvânî (ö. 1504'ten sonra), Şeyh Abdulmecid-i Şîrvânî (ö. 1563), Şeyh Şemseddin Ahmed-i Sivâsî (ö. 1597-98), Şeyh Abdulmecid-i Sivâsî (ö. 1639) ve Şeyh Abdulahad Nûrî (ö.1650-1)'dir. Eser, tasavvuf tarihi, özellikle de Halvetî tarikati açısından önemli bir eserdir. Eserin ismi, ebced hesabıyla yazılış tarihini verir. Kütüphanelerde yedi nüshası tespit edilmiştir.¹⁰

5. Sırr-ı Ma'nevî: Şeyh Muhammed Nazmî'nin *Sırr-ı Ma'nevî* adlı eseri, Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin *Mesnevî*'sinin birinci cildinin tam ve manzum tercümesinden ibarettir.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin yirmi altı bin beyti bulan *Mesnevî*'si, Türk edebiyatında etkisi en çok olan eserlerin başında gelir¹¹. Bu etki, *Mes-*

⁵ *Hülâsati'l-Hediyye*, bk. 59b.

⁶ Türer, s. 157.

⁷ Osman Türer, 1979 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde eseri önce doktora tezi olarak hazırlanmış daha sonra da çalışmasını yayınlamıştır. Bkz. dipnot 1.

⁸ Türer, s. 175.

⁹ Seyyid Yahya Şîrvânî'nin hayatı için bkz. Dr. Hasan Almaz, *Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık Halvetî Pir Seyyid Yahyâ Şîrvânî Hayatı ve Eserleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2007.

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Türer, s.165-199; Bektaş, s. 238-257.

¹¹ Prof. Dr. Amil Çelebioğlu, "XIII-XIV (ilk yarısı) Yüzyıl Mesnevilerinde Mevlânâ Tesiri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yayınları, İstanbul, 1988, s. 29-53; Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, "Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlamasında ve Gelişmesinde Mevlânâ'nın Yeri ve Etkisi", *Mevlânâ'nın Düşünce Dünyasından*, (Haz. Yrd. Doç. Dr. Nuri Şimşekler), Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2005, s. 105-115.

nevi'nin yazıldığı tarihten günümüze kadar artarak devam etmektedir. Çünkü Mevlânâ'nın eserlerinde dile getirdiği öğretiler, her dönemde insanların dertlerine ve manevî buhranlarına derman olmuştur. *Mesnevi*'nin gerek Doğu gerekse Batı'da pek çok tercüme ve şerhlerinin yapıldığı bilinmektedir.¹² Burada *Mesnevi*'nin manzum şerhlerinden ziyade manzum tercüme üzerine kısaca durmanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

Mu'îni'nin *Mesnevi-i Murâdiye* adlı eseri, Anadolu'da *Mesnevi*'nin en eski manzum tercümesi olduğu ifade edilmektedir.¹³ Eser üzerine doktora çalışması yapan Kemal Yavuz, "Mesnevi'nin I. cildinin tam bir tercümesi ve şerhidir. Şairimiz üzerinde çalıştığımız esere göre bir hüküm vermek gerekirse altı ciltlik *Mesnevi*'nin yalnız birinci cildini seçmiş bunun tercüme şerhini iki cilde sığdırmıştır." cümlesiyle eserin içeriği hakkında bilgi verir ve Türk edebiyatında ilk manzum tercüme olduğunu ifade eder.¹⁴

Ancak Mu'îni, *Mesnevi*'nin birinci cildinden bazı beyitleri seçerek önce manzum olarak Türkçeye tercüme etmiş daha sonra da seçtiği bu beyitleri yine manzum olarak bazan bir, bazen de birkaç beyit içinde şerh etmiştir. Kemal Yavuz'un verdiği bilgiye göre Mu'îni'nin *Mesnevi*'den seçip tercüme ettiği beyit sayısı 1428'dir. Bu da aşağı yukarı *Mesnevi*'nin I. cildinin dörtte birine tekabül etmektedir.¹⁵ Dolayısıyla Mu'îni'nin eseri, tercümeden ziyade seçilmiş beyitlerin şerhi olduğundan Muhammed Nazmî'nin *Sırr-ı Ma'nevî*

¹² *Mesnevi*'nin Tercüme ve Şerhleri konusunda pek çok çalışma hazırlanmış, bunlardan özellikle iki-makale önem arz etmektedir. Bkz. Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, "Mesnevi'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri", *Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yılı Dönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri* (15-17 Aralık 1973) (Haz. Mehmet Önder), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1973, s. 275-296; İsmail Güleç, "Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri", *Türklük Bilgisi Araştırmaları/Journal of Turkish Studies*, C. 27/II, 2003, *Günay Kut Armağanı-II*, s. 161-176; Güleç'in künyesini verdiğimiz makelesini geliştirerek kitap olarak yayımladığı öğrendim. Fakat henüz kitap elime ulaşmadığı için yararlanamadım. Bkz. İsmail Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2008; Ali Temizel (Dr.), "Mevlânâ'nın Eserleriyle İlgili Olarak Eski Harfli Türkçe Telif Edilen Eserler", *Mevlânâ Araştırmaları*, Editör: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ, Ankara, 2007, s. 120-158; Yurt içi ve yurt dışında Mevlânâ ve Mevlevîlik ile ilgili yapılmış çalışmalar için de bkz. Adnan Karaismailoğlu, Sait Okumuş, Fahrettin Çoşkun, *Mevlânâ Bibliyografyası*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2006; Mehmet Önder, İsmet Binark, Nejat Sefercioğlu, *Mevlânâ Bibliyografyası*, C. I-II, Ankara, 1974.

¹³ Hasibe Mazıoğlu eser için şu değerlendirmede bulunur: "Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinin Türkçe manzum çevirilerinden bugün elimizde bulunan en eski çeviri II. Murad adına yapılmıştır. Bu Türkçe çeviri *Mesnevi*'nin I. cildinin çok başarılı bir şerhidir", Mazıoğlu, s. 275.

¹⁴ *Mu'îni'nin Mesnevi-i Murâdiyye'si Mesnevi Tercüme ve Şerhi*, (Haz. Prof. Dr. Kemal Yavuz), S. Ü. Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya, 2007, s. 35.

¹⁵ Bkz. *Mu'îni'nin Mesnevi-i Murâdiyye'si Mesnevi Tercüme ve Şerhi*, C. II, (Haz. Prof. Dr. Kemal Yavuz), S. Ü. Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya, 2007.

adlı eseri, Türk edebiyatında *Mesnevî*'nin ilk manzum tercümesi olma özelliğini taşır.¹⁶ Nazmî'den önce *Mesnevî*'nin manzum şerhleri yazılmış, ancak eserin bir cildi de olsa tam manzum tercümesi ilk defa şairimiz tarafından yapılmıştır. Nazmî,

Görmedi bu tarz-ı nevle 'âşıkân
Hem işidmemişdi gûş-ı 'ârifân (4084)

beytiyle kendisinden önce *Mesnevî*'nin manzum tercümesinin yapılmadığını söyler.

Edebiyatımızda Nazmî'den sonra *Mesnevî*'nin pek çok manzum tercümesinin yapıldığını görmekteyiz. Türk edebiyatında *Mesnevî*'nin tamamını ilk defa manzum tercüme eden şair, Süleyman Nahifî (ö.1739)'dir. *Mesnevî*'nin vezniyle yazılmış olan Nahifî'nin manzum tercümesi, Türk edebiyatında en çok tanınan ve okunan tercüme olup Amil Çelebioğlu tarafından yayımlanmıştır.¹⁷ Muhammed Nazmî ile Nahifî aşağı yukarı aynı yüzyılda yaşamışlardır. Nazmî *Sırr-ı Ma'nevî*'yi 1678 yılında tamamlarken, Nahifî tercümesine 1712 yılında başlamış ve 1730 yılında da bitirmiştir. Nahifî'nin, manzum tercümesini yaparken, Nazmî'nin *Sırr-ı Ma'nevî*'sini görüp görmediğine dair elimizde bir bilgi yoktur. Nahifî de bu konuda bir bilgi vermez. Nazmî ile Nahifî'nin tercümelerinde birbirinin aynısı olan beyit ve özellikle de mısralar vardır. Birbirinin aynısı olan bu beyit ya da mısralar, metnin tümü göz önüne alındığında çok azdır. Dolayısıyla bundan hüküm çıkararak Nahifî'nin Nazmî'den etkilendiğini söyleyemeyiz.

Osmanlı Müellifleri'nde Abdullah Salâhî Uşşâkî (ö.1782)'nin de *Mesnevî*'yi tercüme ettiği bildirilmektedir.¹⁸ Ancak bugüne kadar herhangi bir nüshasına rastlanılmadığı; Salâhî'nin Mevlânâ'nın bazı gazellerini nazmen tercüme ettiği ve *Divân*'ına aldığı ifade edilmektedir.¹⁹

Nahifî'den sonra *Mesnevî*'nin tamamının manzum bir tercümesi de Mehmed Şakir Efendi (ö. 1836) tarafından yapılmıştır.²⁰ Mehmed Şakir'in kendi hattıyla yazdığı ve *Mesnevî*'nin ilk üç cildinin manzum tercümesini

¹⁶ İsmail Güleç, "Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri" adlı makalesinde "Mesnevî'yi ilk olarak tercüme işine Muhammed Nazmî Efendi (1622-?) girişmiştir." der. Bkz. Güleç, s. 163.

¹⁷ Süleyman Nahifî, *Mesnevî-i Şerif Aslı Ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahifî Tercümesi*, (Haz. Amil Çelebioğlu), Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1967; Bu çalışmanın sadeleştirilmiş kısmı daha sonra tekrar yayımlandı. Bkz., *Mevlânâ Mesnevî-i Şerif, Tam Metin*, Mütercim: Süleyman Nahifî, Sadeleştiren; Amil Çelebioğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

¹⁸ *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 105.

¹⁹ Metin Akkuş, *Abdullah Selahaddin-i Uşşâkî, (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, MEB, 1998, s. 128-129; Güleç, s. 164.

²⁰ Mazıoğlu, s. 289.

içeren bir yazma nüshası da Ankara Üniversitesi DTCTF Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü Muzaffer Ozak I numara 112'de kayıtlıdır.²¹

Yine Yenişehirli Avnî (ö.1883)'nin de *Mesnevî*'yi nazmen tercüme ettiği ifade edilmektedir.²²

Mesnevî'nin yapılmış bir diğer manzum çevirisi de Kütükçü Süleyman Hayri Bey (ö.1890)'e aittir. Tamamı 172 beytin tercümesinden ibaret olan eserin, Nahifî tercümesinin zayıf bir taklidi olduğu ifade edilmektedir.²³

Mehmed Galib Efendi (ö. 1906) de *Mesnevî*'nin bir kısmını manzum olarak tercüme etmiştir.²⁴

M. Faruk Görtunca (ö. 1982) da *Mesnevî*'nin birinci cildinin ilk 213 beytini hece vezniyle nazmen tercüme etmiştir.²⁵ Başarısız bir tercüme olduğu söylenen çalışma yayımlanmıştır.²⁶

Konyalı Feyzi Halıcı'nın da *Mesnevî*'nin birinci cildinin ilk 1001 beytini aynı vezin ile tercümesi vardır. Bu tercüme Konya'da neşredilmiştir.²⁷

Fezullah Sacid Ülkü de *Mesnevî*'nin ilk cildini hece vezni ile tercüme etmiş ve yayımlamıştır.²⁸ Ülkü "İki Söz" başlığı altında Nahifî'nin tercümesi ortada iken bu işe girişmesinin sebeplerini anlatır. *Mesnevî*'deki incelik, derinlik ve coşkunluğun Nahifî tercümesinde olmadığını söyleyen Ülkü, bu tercümenin Türkçe değil Osmanlıca yazıldığı şeklinde tamamen indî görüşler ileri sürer.²⁹ Hacıtahiroğlu da Sacit Ülkü'yü hece vezniyle *Mesnevî*'yi tercüme ettiği için eleştirir.³⁰

²¹ Bu konu için bkz., Bilal Çakıcı, "Mehmed Şakir bin Ahmed'in Manzum Mesnevî Tercümesi", *Erdem Dergisi*, Sayı 50, Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ Özel Sayısı, AKM, Ankara, 2008, s. 51-58.

²² Özgül, s. 25; Güleç, s. 164, Temizel, s. 145. Bu konuda en açıklayıcı bilgiyi Abdülbaki Gölpınarlı verir: "Yenişehirli Avnî'nin dördüncü cildin sonuna kadar manzum bir tercümesi olduğunu söylerler. Rahmetli Suud Yavsî, birinci ciltle ikinci cildin dörtte birini tercüme ettiğini, birinci cildin, birkaç sahifesi noksan bir nüshasının kendisinde bulunduğunu söylemişti." bilgisini naklettikten sonra dipnotta da "Tercümemin manzum olduğu doğru değildir. Mukaddemesi dışında eser mensurdur.", Gölpınarlı, s. K

²³ Gölpınarlı, s. K; Mazıoğlu s. 292; Hacıtahiroğlu, s. 7-8; Güleç, s. 164, Temizel, s. 139.

²⁴ Temizel, s. 147.

²⁵ Bu konudaki bilgileri bizimle paylaşan İsmail Güleç Beyefendi'ye teşekkür ederim. Daha fazla bilgi için bkz. İsmail Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 114-116; Mazıoğlu s. 192; Hacıtahiroğlu, s. 13.

²⁶ Mehmet Faruk Görtunca, *Ash, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Mesnevî*, Ülkü Yayınevi, İstanbul, 1963.

²⁷ *Mesnevî* (İlk 1001 Beyit), *Manzum*, Çev. Feyzi Halıcı, Doğu Matbaası, Konya, 1982-1986; Güleç, s. 165.

²⁸ Fezullah Sacid Ülkü, *Mevlânâ Celâleddin Rumî, Mesnevî Manzum Tercüme*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1945.

²⁹ A.g.e., s. 5.

³⁰ Hacıtahiroğlu, s. 9.

Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu tarafından da *Mesnevî*'nin kendi vezniyle manzum tercümesi yapılmıştır. Günümüz insanı, özellikle de gençliği düşünülerek yapıldığı için tercüme başarılı sayılmıştır. Tercümenin tamamı 1212 beyit olup yayımlanmıştır.³¹ Hacıtahiroğlu eserinin Ön Söz'ünde, Nahîfî'nin adını anarak *Mesnevî* gibi hacimli bir eseri manzum olarak Türkçeye çevirdiği için büyük bir iş başardığını belirtir; ancak tercümenin dili için Nahîfî'yi eleştirir.³²

Mesnevî'nin yazıldığı tarihten günümüze kadar etkisinin devam ettiğini yukarıda ifade etmiştik. Bu etkinin son örneklerinden biri de günümüz âlim ve şairlerinden Ahmet Metin Şahin'in çalışmasıdır. *Mesnevî*'nin tamamını aynı vezinle nazmen tercüme eden Şahin'in çalışması, üç cilt olarak yayımlanmıştır.³³ Çalışma, M. Şefik Can'ın yazdığı takrizle başlar. Daha sonra kısa bir Ön Söz yer alır. Şahin, Ön Söz'de Nicholson baskısını esas aldığını, bu baskıda olmayan bazı beyitler için de Tahirî'î-Mevlevî şerhinden yararlandığını ifade eder. Günümüz söyleyişine göre tercüme yapıldığından aruz kusurlarına rastlamak mümkündür.³⁴

Eserin Tercüme Sebebi, Adı ve Tarihi

Sırr-ı Ma'nevî tercüme bir eser olduğu için sebab-i telif bölümü yoktur. Ancak Nazmî'nin böyle bir işe girişmesinde, onun gençlik yıllarında Yenikapı Mevlevîhânesinde verilen *Mesnevî* derslerinden aldığı feyzin etkisi olduğu muhakkaktır. Kendisinin Farsçayı iyi bilmesinin de bunda etkili olduğu gözardı edilmemelidir. Nazmî, herhangi bir kimseye takdim etmek üzere *Mesnevî*'yi tercüme etmiş değildir. Şair, tercümenin sonunda "temme fi't-târîh" başlığı altında, sebab-i tercüme, eserin ismi ve yazılış tarihini ayrıntılı bir şekilde vermiştir. Sözünu ettiğimiz kısmın tamamı yirmi beş beyit olup ilk beyitte, *Sırr-ı Ma'nevî*, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin veya Nazmî'nin ifadesiyle, Hazret-i Monlâ'nın *Mesnevî*'sinin ilk cildinin tercümesi olduğu ifade edilir:

Cild-i evvel 'avn-ı Hak'la ey hümâm
Bu mahalde buldı encâm u tamâm

³¹ Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, *Mesnevî (kendi vezniyle manzum tercüme)*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1972.

³² A.g.e., s. 6.

³³ Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, *Mesnevî*, 3 Cilt, Nazmen Tercüme: Ahmet Metin Şahin, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

³⁴ A.g.e., s. 15.

Hamdu li'llâh ol mu'în ü zü'l-Celâl
İtdi bağa niçe envâ'-i nevâl

Reh-ber olup bağa fazl-ı zü'l-minen
Mesnevî-i Hazret-i Monlâyı ben

Bilindiği gibi *Mesnevî*'nin yazıldığı dil Farsçadır. Amacının şiir, şiirsellik ve sanat yapmak olmadığını söyleyen Nazmî, *Mesnevî*'de anlatılan hakikatleri insanlara ulaştırmak amacıyla tercümeye giriştiğini ve Farsça bilmeyenler için *Mesnevî*'yi Türkçeye tercüme ettiğini şu beyitlerde dile getirir:

Terceme idüp anı itdüm 'ıyân
Eyledüm Türkî 'ibâretle beyân

Kasd-ı şi'r ü şâ'iriyet itmedüm
Râh-ı remz ü ta'miyeye gitmedüm

Tâ hafî kalmaya maksûd u merâm
Açlayalar bileler her hâs u 'âm

İde her kişi o mahbûba nigâh
Her-kesün sînesin ide cilvegâh

Nazmî, bundan sonraki beyitlerde ise *Mesnevî*'yi güzel bir sevgiliye, yaptığı tercümeyle de o sevgiliye giydirilen yeni ve güzel bir elbiseye benzetir. Kendisinden önce kimsenin *Mesnevî*'yi tercüme etmediğini söyleyen Nazmî, tercümede metne bağlı kaldığını, beyitlerin mefhumundan hareketle tercüme yapmadığını, eğer böyle yapsaydı *Mesnevî-i Ma'nevî*'deki nüktelerin gizli kalacağı, yepyeni bir tel'if eser ortaya çıkacağı ve o zaman nazm ehlinin tercümeyle beğeneceklerini dile getirir:

Yine giydi bir kabâ-yı nev o hûb
Ne kabâ mergûb u mahbûbu'l-kulûb

Görmedi bu tarz-ı nevl e âşıkân
Hem işidmemişdi gûş-ı ârifân

Sînede cân gibi pinhân besteler
Hırz-ı bâzû-yı dil ü cân itseler

Vechi var anuñladur emn ü emân
İki âlemde selâmet bî-gümân

Terceme olsaydı mefhûmı eger
Ehl-i nazma olur idi mu'teber

Mümkün idi olsa her beyt-i dakîk
Bir mukaffel genc-i ma'nâ-yı vesîk

Lîk maksûd-ı cenab-ı Mevlevî
Hem nükât-ı *Mesnevî-i Ma'nevî*

Fehm olunmayup kalurdu ser-be-ser
Bu kitâb olurdu başka bir eser

Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*, *Mesnevî-i Şerîf*, *Mesnevî-i Ma'nevî*, *Mağz-ı Kur'ân* gibi birkaç farklı isimle anılır. Şair Nazmî de *Mesnevî-i Ma'nevî* isminden hareketle manzum tercümesine *Sırr-ı Ma'nevî* adını vermiş olabileceğini düşünüyoruz. Kendisi bir Halvetî şeyhi olmasına rağmen Hz. Mevlânâ'nın ruhundan himmet beklediğini dile getiren Nazmî, bundan sonraki beyitlerde dua etmeye başlar. Son beyitte de eserin ismini "*Sırr-ı Ma'nevî*" koyduğunu söyler ve "tamam-ı Mesnevî" (1087 H./1676 M.) terkibiyle de eserin telif tarihini vererek eseri bitirir:

Himmet oldu çün bu hıdmetden garaz
Rûh-ı Mevlânâ'dan umaram 'ivaz

Hem kırâ'at iden erbâb-ı safâ
Eylese bir fâtiha ihdâ başa

Cümlemüzi Hazret-i Rabbü'l-'ibâd
Eyleye iki cihânda ber-murâd

Şeyh Nazmî-i Muhammed bendesin
Râh-ı 'aşk içre garîb efkendesin

Eylesün manzûr-ı çeşm-i iltifât
Ola hemvâre nikû zât u sıfât

Ola makbûl-i halâ'ik dâ'imâ
Ola dâ'im mazhar-ı zât-ı Hudâ

Yâ İlâhî sa'yümi meşkûr kıl
Her hatâmı lutf idüp mestûr kıl

Eyle ihyâ 'aşkile cân u teni
Zemzem-i 'irfâna sîr-âb it beni

Tercemem çün kim be-imdâd-ı Hudâ
Buldı encâm u nihâyet Nazmiyâ

Nâm virdüm aña *Sırr-ı Ma'nevî*
Oldı târîhi **tamâm-ı Mesnevî**

Sırr-ı Ma'nevî'nin İçeriği

Sırr-ı Ma'nevî'nin tamamı, Nazmî'nin bazı hikâyelerin sonunda yazdığı dua beyitleri ile eserin sonundaki "temme fi't-tâşîh" kısmı dahil 4100 beyittir. Nazmî'nin *Mesnevî*'nin hangi nüshasını tercümeyle esas aldığını bilemiyoruz. Ancak *Sırr-ı Ma'nevî*, elimizdeki Reynold A. Nicholson³⁵ baskısı ve Adnan Karaismailoğlu'nun Konya Mevlânâ Müzesi numara 51'de kayıtlı nüshayı esas alarak çevirisini yaptığı nüshadan bazı ufak tefek farklılıklar gösterir. Zaten Mevlânâ *Mesnevî*'sinin yazma nüshaları arasında da bir tutarlılık olmadığı, bazı müstensihler tarafından metne müdahale edildiği de ifade edilmektedir.³⁶

Sırr-ı Ma'nevî, Mesnevî'nin ilk beyti olan
Bişnev ez-ney çün hikâyet mî-koned
Êz-cüdâyîha şikâyet mî-koned

beytinin manzum tercümesiyle başlayıp; "Emîrû'l-mü'minîn 'Alî kerremu'llâhu vechehûnuş nedîm ve hemdemi olan pehlevân dimesi beyânındadır. Çünkü sen benim yüzüme tükürdün, nefsum hareket ve dilümde ihlâs kalmadı seni öldürmeye mâni oldu." başlığında verilen hikâyenin

Sabr âred ârzû râ ne şitâb
Sabr kon va'llâhu a lem bi's-sevâb

Farsça beytinin manzum tercümesi olan,

Sabr ile biter murâd itme şitâb
Eyle sabr Allâhü a lem bi's-sevâb (4075)

³⁵ Celâlüddin Mevlevî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, (Haz. Reynold A. Nicholson), Doktor Kademali Serami'nin mukaddemesiyle birlikte, Tahran, 1380.

³⁶ Karaismailoğlu, s. 31.

beytiyle son bulur. Bundan sonraki 25 beytin ise müellif tarafından yazılan "teme fi't-târîh" olduğunu ifade ettik. Daha önce değinildiği üzere mütercim, bazı hikâyelerin sonunda kendisi için duada bulunmuştur. Özellikle metnin iki yerinde "Münâcât-ı Mütercim" başlığı altında verilen dua beyitleri Şeyh Nazmî'nin anlatılan hikâyelerdeki konulara uygun olarak aciziyetini göstermesi bakımından önemli olup aşağıda sunulmuştur:

Virüñ kuluñ **Nazmî**'ye yâ Rab taleb
Amı eyle mazhar-ı feyz ü edeb

'Aşk u ihlâs u sadâkat vir aña
Vuslat u 'îfân mahabbet vir aña

Nâr-ı hırmân ile yakma Rabbenâ
Nûr-ı kurb ile amı kıl pür-ziyâ

Lutf idüp bizi bize ısmarlama
Bu uzak yolda koma irgür saña³⁷

*

* *

Vesveseden *Nazmî*'yi idüp rehâ
Mazhar-ı ilhâm u vahy it Rabbenâ

Bir kulak vir kim kelâmıñ işide
Bir göz itâ it cemâlün seyr ide

Bunuñ ile bulur âdem imtiyâz
Cümle hayvânâtdan ey ehl-i râz

Bir gönül vir kim be-hakk-ı Mustafâ
Kâbil-i aşk-ı cemâlu'llâh ola

Bir ilim vir bilem anuñla beni
Kendüni bilen kişi bildi seni

Bir fenâ vir mahv ola hep mâ-sivâ
Sır gözinde görine vech-i bekâ

³⁷ Metin, yk. 57b; Hazırladığımız çalışmada 1374 ile 1377. beyitler arasında yer alırlar.

Ola zât-ı baht ol dem âşikâr
Vâsiluğ ilmîdür olan vasl-i yâr³⁸

***Sırr-ı Ma'nevî*'nin Dil ve Üslûp Özellikleri**

Her şeyden önce *Sırr-ı Ma'nevî* tercüme bir eserdir. Dolayısıyla şairin diğer telif eserlerini incelemeden üslûbu hakkında bir hüküm ileri sürmek isabetli olmayacaktır. Ancak şairimizin Türkçeyi kullanmadaki başarısı üzerine birkaç tespitte bulunmak mümkündür.

Muhammed Nazmî, sanat yapmak, şairliğini göstermek amacıyla olmadığını ve tercümede *Mesnevî* metnine sadık kaldığını kendisi ifade etmektedir. Bu yüzden *Mesnevî* beyitlerindeki bazı Arapça ve Farsça ibareleri özellikle de kafiye ve redifi oluşturan kelime ya da terkipleri aynen aldığını görüyoruz. *Mesnevî*'nin Farsçasına az da olsa vakıf olan bir okuyucu iki metnin ortak kelimelerini fark edecektir. Örnek birkaç beyit aşağıda sunulmuştur:

İsterem her sîne pür-zahm-ı *fırâk*
Diyem aña *şerh-i derd-i iştiyâk* (3)³⁹

Añlaya mı puhte hâlin *hiç hâm*
İhtisâr eyle kelâmı *ve's-selâm* (18)

Kûze-i çeşm-i harîsân tolmadı
Kâni' olmayan sadef pür olmadı (21)

Şâd ol ey âşk-ı hoş-sevdâ-yı dil
Ey tabîb-i cümle-îllethâ-yı dil (23)

Ey devâ-yı nahvet-i nâmûsumuz
'Aşkdur *Eflâtûn u Câlînûs'*umuz (24)

'Aşk cân-ı Tûr olunca 'âşikâ
Tûr mest ü harr-ı Mûsâ sâ ikâ (26)

Olsa her kim hem-zebânından cüdâ
Bî-zebândur eyler ise *sad nevâ* (28)

³⁸ Metin, yk. 53b; Ayrıca hazırladığımız çalışmada 1063 ile 1069. beyitler arasında yer alır.

³⁹ Beyit sonunda verilen rakamlar beyit numaralarını gösterir. *Mesnevî* ile ortak olan yerler ise italik dizilmiştir.

Bir gün olmuşdı o şeh eşheb-sivâr
Mahrem ü hâsân ile behr-i şikâr (39)

Hak dilerse dimediler ez-batar
Anlara gösterdi Hak 'acz-i beşer (50)

K'ey kemîne bahşişi mülk-i cihân
Ben ne diyem sağa zâhir her nihân (60)

Yukarıdaki örnek beyitlerde de görüldüğü gibi, bazı beyitlerin tamamına yakını Farsçasıyla aynıdır. Bu da, şairin ifade ettiği gibi, metne ne kadar bağlı kaldığını gösterir. Ancak Muhammed Nazmî, Türkçenin incelik ve güzelliklerine de hâkim bir şairdir. *Mesnevî* gibi yüksek hikmetleri barındıran bir eseri, oldukça rahat, hatta akıcı bir Türkçe ile manzum olarak çevirmek, Nazmî'nin şairlik yeteneğinin güçlü olduğu gösterir. Şairin tercümedeki başarısı hakkında bir fikir vermesi bakımından özellikle ilk on sekiz beytin tercümesi aşağıda verilmiştir:

Diñle neyden ne hikâyet ider ol
Ayrılıklardan şikâyet ider ol

Kesdiler tâ kim kamyşlıktan beni
İñledür nâlem benüm merd ü zeni

İsterem her sîne pür-zahm-i firâk
Diyem aña şerh-i derd-i iştiyâk

Her kim oldı kendü aslından cüdâ
Girü ister aslına ol vasl ola

Ben ki her meclisde nâlân olmuşam
Nîk ü bedle cüft ü yârân olmuşam

Her kişi zannıyla olur baña yâr
Olmaz esrâr-ı derûnum âşikâr

Nâle-i dilden degül sırrum cüdâ
Lîk çeşm ü gûşa yok nûr-ı likâ

Cân u ten beyninde bu'd u dûr yok
Her-kese cân görmege destûr yok

Bâng-i ney âteşdür anı sanma bâd
Yanmayan bu âteşe olsun remâd

Âteş-i 'aşk-ı Hudâ' dur neyde bu
Cûşîş-i 'aşk-ı Hudâ' dur meyde bu

Ney olur yârinden ayrılana yâr
Perdeleri perdemüz eyler figâr

Ney gibi kim gördi zehr ü tiryâk
Ney gibi kim gördi dem-sâz-ı firâk

Ney haber virür reh-i pür-hûndan
Kıssa-i 'aşk-ı dil-i Mecnûn'dan

Mahremin bu hûşuñ erbâb-ı cünûn
Müşterîdür dile gûş-ı tâlibûn

Gamda günler olmada bî-vakt u ân
Günler oldu yanmalara hem-zebân

Günlerimiz gitdi ise bâk yok
Bize sen kal ey senüñ tek pâk yok

Suya balık olmayanlar sîr olur
Sâ'im olanuñ nehârı dîr olur

Nazmî'nin mutasavvıf kişiliğinin şairliğinden daha üstün olduğu, kaynakların ittifak ettiği bir husustur. Ancak bu, onun şairliğinin zayıf olduğu anlamına gelmez. Bunu, genel olarak Nazmî'nin manayı söze tercih ettiği, sözün manaya göre ikinci derecede kaldığı şeklinde anlamak daha doğru olur. *Mesnevî* tercümesinde de bu görüşümüzü destekleyen hususları görmek mümkündür. Örneğin metnin pek çok yerinde aruz kusuru olarak bilinen *imâle*, *zihâf*, *vasl*, *kasr* ve Türkçe kelimelerdeki kapalı bir heceyi bir buçuk hece olarak okumak gibi hususlara rastlıyoruz. Özellikle ünlüyle biten bir kelime ile yine ünlüyle başlayan bir kelimenin ünlülerini, vezin zaruretinden tek açık hece olarak kabul etmemiz gereken beyitler hayli fazladır. Birkaç örnek vermek gerekirse:

Başa bu gün oldu yarın *ağ'olur*
Kanum olur mı heder ol da bu (217)

Bu emânet oldu ağ'asl u nijâd
Toğdı zîrâ aña mihr-i 'adl ü dâd (527)

Yüzi *kar'oldı* zinâdan bir zenûn
Zühreyi mesh eyledi sakın tenûn (552)

Bir zeni *zühr'eylemek* mesh-i beden
Hâk u gil kalmak degül mi mesh-i ten (553)

Kurada balık *gib'olduk* muztarib
Bendi kaldur suyu sal it münşağib (580)

Türkçe kelimelerde imâle yapmak aruz açısından bir kusur olmakla birlikte şairler bu tür kusurlara pek önem vermemişlerdir. Ancak zihaf için aynı şeyi söylemek zor olsa gerek. Nazmî'nin de *Mesnevî*'yi tercüme ederken zihaf hatalarını çok fazla önemsemediğini söyleyebiliriz. Aşağıdaki beyitlerde özellikle belli başlı kelimelerde yapılan zihaf hataları gösterilmiştir:

Mâlik oldu virdi aña haylî mâl (41b)⁴⁰
Sûfî ibnü'l-vakt olur ey hoş refik (136a)
Zîrâ her şehriñ 'ilâcı andadur (151b)
Reng-i rûyî nabzî olmadı dîger (168b)
Didi ben ol âhûyum kim'behr-i nâf (214a)
Âşık ol o zindeye kim bâkî ol
Kim şarâb-ı cân-fezâyâ sâkî ol (223)
Gözedürdi tûtî dükkâmı tamâm (254a)
Mûsâ cân-ı 'İsâ ol 'İsâ'ya cân (336b)
Ustâ didi kır birini söyleme (341b)
Bir şîşeyi çünkü iki gördü ol (343a)
Rûmî vü Türk ü 'Arab Ekrâd-zâ (681b)

Türkçe kelimelerdeki kapalı bir heceyi bir buçuk hece olarak değerlendirmek gibi aruz kurallarına uymayan durumlarla da karşılaşırız. Ancak bunların sayısı fazla değildir. Bu durum özellikle "var, kar, baş, kan, kim, dir,

⁴⁰ Rakamlar beyit numaraları, harf ise beytin mısramı gösterir.

tar, ay, baĝ, az, taĝ, yok, ey, her” gibi kelimelerde karşımıza çıkmaktadır. Bazı örnek mısralar ařaĝıda sunulmuştur:

Kar olsa cümle âlem ser-be-ser (560a)
Dir ‘Azrâ·il aña hünâ ta·âl (199b)
 Olma sen nevmîd *var* ümmîdler
 Zulmete gitme ki *var* hurşîdler (741)

Baş kaldurmuş idi melâh tek (1118b)
Kanlar akıtdı cû gibi gözi (212a)
Kim oldu vîrânede genc nihân (1795b)
 Bil hayâl oldu ‘ademden *tar* hem (3159a)

Ol biri bir *ay* görür hem âşikâr (3820a)
 Vir nasîhat *az* kaldı devrden (2608b)
 Çün şikârı *taĝ*dan getürdiler (3089b)
 Varlık itmez *yok*dan feryâd u zâr (2539a)

Bütün bunlara raĝmen Nazmî, Mevlânâ *Mesnevî*’sini manzum olarak Türkçe tercümede oldukça başarılıdır. Türkçenin ses ve kurallarına hâkim olan Nazmî, yaşadığı döneme göre sade bir Türkçe ile tercümeyi gerçekleştirmiştir.

***Sırr-ı Ma‘nevî*’nin Nüshaları ve Özellikleri**

Temel kaynaklarda ve yapılmış bazı çalışmalarda Nazmî’nin *Sırr-ı Ma‘nevî* adlı eserinin bir tek nüshasının olduğu ifade edilmektedir.⁴¹ Biz de gerek yurt içi gerekse yurt dışı kütüphanelerinin kataloglarında yaptığımız araştırmalar sonucunda maalesef eserin başka bir nüshasına rastlayamadık. *Sırr-ı Ma‘nevî*’nin bilinen tek yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa, numara 693’de kayıtlı eserin 39b-94a yaprakları arasındaki nüshadır. Aynı cildin baş kısmında da Muhammed Nazmî’nin *Miyâr-ı Tarikat-ı İlâhî* adlı eseri yer almaktadır.⁴²

Elimizdeki nüshanın müellif nüshası olduĝunu söylemek mümkündür. Osman Türer de “...istinsah kaydının bulunmaması, büyük bir ihtimalle her iki eserin de kendi hattı olduĝunu göstermektedir.”⁴³ cümlesiyle bu konudaki tereddütleri ortadan kaldırır. Bugüne kadar başka bir nüshanın tespit edilmemiş olması, metinde yapılan deĝiřikliklere saħ kaydı düşürülmesi, bazı

⁴¹ Türer, s. 162; Ali Temizel, s. 101-102; Güleç, s. 164.

⁴² Türer, s. 159.

⁴³ Türer, s. 159.

beyitlerin üstü çizilerek yeniden derkenara yazılması, bazı başlıkların yerinin boş bırakılması gibi hususlar, eserin müellif tarafından yazıldığını gösteren delillerdir. Ayrıca bir müstensihin metne bu kadar müdahale edebileceğine ihtimal veremiyoruz.

Metnin başladığı 39b'de eser ve yazar adını bildiren ve sonradan yazıldığı anlaşılan "Teceme-i Mesnevî-i Şerif cild-i evvel e'ş-Şeyh Nazmî Halvetî rahmetu'llâh" notu yazılıdır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi elimizdeki yazma nüshanın başlıkları kırmızı kalemle yazılmış, bazı başlıkların da yerleri boş bırakılmıştır. Nüshanın 63b-66b arası yapraklarında yazı farklılık arz etmektedir. Bunun da mürekkep değişikliğinden kaynaklandığını tahmin ediyoruz. Eserin zahriyesinde 1164 tarihli Muhammed Ma'sum Le'âlî-zâde el-Müderriş adına temellük kaydı var.

Cilt Özellikleri

Cilt kenarları meşin, sırtı bez, sertaplı ve miklepli mukavva, kapaklar ebru kâğıtla kaplıdır.

Ebadı : 210x140; yazı alanı 170x125 mm. Dört sütun halinde.

Yazı : Talik, Müellif hattı.

Satır sayısı : 20

İstinsah tarihi: Eserin sonunda istihzah kaydı yoktur.

Baş: Diğle neyden ne hikâyet ider ol
Ayrılıklardan şikâyet ider ol

Son: Nâm virdüm aña Sırr-ı Ma'nevî
Oldı târîhi *tamâm-ı Mesnevî*

Sonuç:

Şeyh Muhammed Nazmî'nin *Sırr-ı Ma'nevî* adlı eseri, Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin *Mesnevî*'sinin birinci cildinin tam bir manzum tercümesidir. Dönemin dil özelliklerine göre sade ve akıcı bir Türkçe ile 1087 H./1676 M. yılında yapılan tercüme, edebiyatımızda *Mesnevî*'nin ilk manzum tercümesi olma özelliğini taşır. Bu güne kadar üzerinde hiçbir ilmî çalışmanın yapılmadığı ve bir tek nüshasını tespit ettiğimiz müellif hattı eserin,

çok fazla rağbet görmediği, ancak daha sonra yapılan manzum *Mesnevî* tercüme geleneğine önemli katkılar sağladığı muhakkaktır.

Kaynaklar:

- Akkuş, Metin, *Abdullah Selahaddin-i Uşşâkî, (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, MEB, Ankara, 1998.
- Almaz, Hasan (Dr.), *Bakü'den Anadoluya Yansıyan Işık Halvetî Pir Seyyid Yahyâ Şîrvânî Hayatı ve Eserleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2007.
- Ayvansarayî Hafız Hüscyin, *Vefâyât-ı Selâtin Ve Meşâhir-i Ricâl* (Haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul, 1978.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1955.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşfü'z-Zunûn Zeyli*, İstanbul, 1971.
- Bektaş, Halime, *Şeyh Mehmed Nazmî Divânı* (edisyon kritik, inceleme), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333.
- Celalüddin Mevlevî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, (Haz. Reynold A. Nicholson), Doktor Kademali Serami'nin mukaddemesiyle birlikte, Tahran, 1380.
- Çakıcı, Bilal, "Mehmed Şakir Bin Ahmed'in Manzum Mesnevi Tercümesi", *Erdem Dergisi, Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ Özel Sayısı*, Sayı: 50, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları 2008, s.51-58.
- Çelebioğlu, Amil (Prof. Dr.), "XIII-XIV Yüzyıl (ilk yarısı) Mesnevilerinde Mevlânâ Tesiri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB, İstanbul, 1988.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Nazmî Şeyh Mehmed*, *İslam Ansiklopedisi*, MEB, Eskişehir, 2001.
- Güleç, İsmail, "Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri", *Türklük Bilgisi Araştırmaları/Journal of Turkish Studies*, C. 27/II, *Günay Kut Armağanı-II*, 2003.

- Güleç, İsmail, *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Hacıtahiroğlu, Abdullah Öztemiz, *Mesnevî (kendi vezniyle manzum tercüme)*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1972.
- Hafız Hüseyin Ayvansarayî, *Vefâyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl*, (Haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul, 1978.
- İpekten, Haluk, vd. *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1988.
- İslam Ansiklopedisi*, 13 C., MEB Yayınları, İstanbul, 1936-1983.
- İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006.
- İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, (Haz. Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu), AKM Yayınları, Ankara, 1999.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, MEB Yayınları, İstanbul, 1967.
- Karaismailoğlu, Adnan - Okumuş, Sait - Çoşkun, Fahrettin; *Mevlânâ Bibliyografyası*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2006.
- Karatay, F. Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C., I-II İstanbul, 1961.
- Kırboğa, Mehmed Ali, *Kamusu'l-Kütüb ve Mevzu'atu'l-Müellefat*, Konya, 1974.
- Mazioğlu, Hasibe (Prof. Dr.), "Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlamasında ve Gelişmesinde Mevlânâ'nın Yeri ve Etkisi", *Mevlânâ'nın Düşünce Dünyasından*, (Haz. Yrd. Doç. Dr. Nuri Şimşekler), Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2005.
- Mazioğlu, Hasibe (Prof. Dr.), "Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri", *Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yılı Dönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri (15-17 Aralık 1973)* (Haz. Mehmet Önder), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1973.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Mesnevî (İlk 1001 Beyit)*, *Manzum*, Çev. Feyzi Halıcı, Doğu Matbaası, Konya, 1982-1986.

- Mevlâna'nın Düşünce Dünyasından*, (Der. Yrd. Doç. Dr. Nuri Şimşekler), T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2005.
- Mu'inî, *Mesnevî-i Muradiyye*, (Haz. Dr. Kemal Yavuz), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
- Mu'inî'nin Mesnevî-i Muradiyye'si & Mesnevî Tercüme ve Şerhi I-II C*, (Haz. Prof. Dr. Kemal Yavuz), S. Ü. Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya, 2007.
- Mustafâ Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî*, (Haz. Doç. Dr. Pervin Çapan), AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.
- Müstakim-zâde Süleyman, *Hulasatü'l-Hediye*, Millet Kütüphanesi, Şer'iyye No. 1128.
- Müstakim-zâde Süleyman, *Mecelletü'n-Nisâb* (Tıpkıbasım), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5 C, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş-Prof. Dr. Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Salim Efendi, *Tezkire-i Sâlim*, İkdâm Matbaası, Der-sa'adet, 1315.
- Şahin, Ahmet Metin, Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, *Mesnevî*, Nazmen Tercüme, 3 Cilt, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.
- Şemseddin Samî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Tıpkıbasım, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996.
- Şeyhî Mehmed, *Vakayi'u'l-fuzâla*, C. 2, (Haz. Abdulkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.
- Temizel, Ali, *Mevlânâ ve Mevlevîlikle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler ve Müellifleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- Timurtaş, Faruk Kadri (Prof. Dr.), *Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları III Osmanlı Türkçesi Grameri*, Alfa Basım Dağıtım, İstanbul, 1995.
- Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâ'ilî (Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri)* Haz: Cemâl Kurnaz - Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001.
- Türer, Osman (Yrd. Doç. Dr.), *Türk Mutasavvıf ve Şairi Muhammed Nazmî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1988.

- Türer, Osman, Mehmed Nazmî Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat -Halvetîlik Örneği- Hediye'tü'l-İhvân*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, 6. C., Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986.
- Ülkü, Feyzullah Sacid, *Mesnev-i Şerif ve Manzum Tercüme*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1945.
- Ünver, İsmail, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi*, C. XI, S. 1, Ankara, 1993.
- Yeniterzi, Emine (Prof. Dr.) *Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlânâ*, Makine Mühendisleri Odası Konya Şubesi, Konya, 2007.